

Awareness Raising and Training Measures for the Istanbul Protocol in Europe

**Definice týrání a krutého, nelidského nebo
ponižujícího zacházení a hlavní povinnosti týkající se
prevence tohoto chování**

Toto dílo je chráněno licencí

[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/).

Tento projekt je financován s podporou Evropské komise. Tato zpráva vyjadřuje pouze názory autorů a Komise neodpovídá za žádné použití informací obsažených v této publikaci.

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

OBSAH

1.	Definice mučení a krutého, nelidského a ponižujícího chování nebo trestání (špatné zacházení).....	6
2.	Postavení mučení a špatného zacházení mimo zákon	9
3.	Rychlé a nestranné vyšetřování	11
4.	Náprava a odškodnění obětí mučení	13
5.	Prevence	15
5.1	Záruky.....	15
5.2	Preventivní sledování	17
6.	Literatura	17

Úvod

V této kapitole Istanbulského protokolu naleznete obsáhlý přehled všech mezinárodních a regionálních právních norem týkajících se zákazu mučení a špatného zacházení, které byly relevantní v době, kdy byl tento protokol sepsán. Kapitola obsahuje také obsáhlý přehled povinností, které z těchto norem vyplývají. Protokol jasně uvádí, že státy mají povinnost prošetřit a zdokumentovat případy mučení. Tento postup je velmi důležitý pro shromáždění nezbytných důkazů pro trestní řízení a žádosti o azyl.

Úmluva OSN proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (UNCAT), která se vztahuje na všechny státy, jež jsou jejími smluvními stranami (153), je jediným univerzálním právním nástrojem definujícím zločin mučení. V této kapitole se proto blíže zaměříme na jeho definici a na závazky, které z ní vyplývají. Přehled ostatních právních nástrojů v oblasti zákazu mučení a špatného zacházení je uveden v kapitole 5 této série.

1. Definice mučení a krutého, nelidského a ponižujícího chování nebo trestání (špatné zacházení)

Za poslední desetiletí bylo vyvinuto mnoho právních nástrojů, které uvádějí zákaz mučení a špatného zacházení, ale Úmluva UNCAT je jedinou univerzální smlouvou, která toto jednání definuje. V této kapitole provedeme analýzu různých prvků této definice a hlavní závazky, které z Úmluvy UNCAT vyplývají. Je však důležité poznamenat, že zákaz mučení a špatného zacházení je součástí zvykového mezinárodního práva a považuje se za *jus cogens*¹.

Vzhledem k tomu, že existence Istanbulského protokolu je založena na myšlence dokumentování případů mučení a využití shromážděných důkazů v soudním či azylovém řízení, je třeba nejprve pochopit, co definice mučení všechno obsahuje.

Pojem **Mučení** je v Úmluvě OSN proti mučení (UNCAT) vymezen takto: „*jakékoliv jednání, jímž je člověku úmyslně působena silná bolest nebo tělesné či duševní utrpení s cílem získat od něho nebo od třetí osoby informace nebo přiznání, potrestat jej za jednání, jehož se dopustil on nebo třetí osoba nebo z něhož jsou podezřelí, nebo s cílem zastrašit nebo přinutit jej nebo třetí osobu nebo z jakéhokoliv jiného důvodu založeného na diskriminaci jakéhokoli druhu, když taková bolest nebo utrpení jsou působeny veřejným činitelem nebo jinou osobou jednajícím z úředního*

📖 Viz také kapitolu I, část B, 1 (§ 10) Istanbulského protokolu.

📖 Úplný text Úmluvy UNCAT naleznete na adrese www2.ohchr.org/english/law/cat.htm

📖 Další informace k tomuto tématu naleznete v publikacích: Nowak / McArthur, *The United Nations Convention Against Torture (1)*,

📖 Steven Dewulf, *The Signature of Evil (2)* and

📖 Dokumenty OSN, Výbor CAT, obecná poznámka č. 2, CAT/C/GC/2, 1998, o implementaci článku 2 Úmluvy UNCAT

📖 Poznámka: Jedinou další definici mučení obsaženou v mezinárodní

¹ Viz Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), *Státní zástupce vs. Furundzija*, případ č. IT-95-17/I-T, 10. pros. 1998

pověření nebo z jejich podnětu či s jejich výslovným nebo tichým souhlasem.“ Definice obsahuje čtyři základní prvky, které tvoří komplexní koncept mučení a odlišují je od špatného zacházení.

Zaprvé musí být zahrnuta **silná bolest nebo utrpení**. Znamená to, že oběť musí cítit určitou intenzitu bolesti nebo utrpení, která přirozeně závisí na subjektivním vnímání oběti. Je třeba poznamenat, že postačuje i duševní bolest nebo utrpení (například vyvolané hrozbou smrti či mučení) a jeho závažnost se svou intenzitou nemusí rovnat bolesti způsobené vážným fyzickým zraněním.

Zadruhé, bolest nebo utrpení musí být vyvoláno s cílem dosáhnout určitého **účelu**: vynucení přiznání, získání informací od oběti nebo třetí osoby, trest, zastrašení a nátlak a diskriminace. Jak výraz „například“ naznačuje, seznam účelů uvedený v článku 1 UNCAT není vyčerpávající. Dostatečné jsou také podobné účely, které jsou určitým způsobem spojeny s účely výslovně uvedenými (např. v souvislosti se zájmy nebo postupy státu a jeho orgánů).

Zatřetí, bolest nebo utrpení musí být vyvoláno **záměrně**. Mučení nelze způsobit neúmyslně. Záměr musí být zřejmý také s ohledem na dosažení určitého účelu. Záměr i účel musí být stanoveny na objektivním základě nikoliv subjektivním šetřením motivací pachatele.

Začtvrté, mučení vyžaduje zapojení **veřejného činitele**. Postačuje však také jeho navádění, souhlas či tichý souhlas. Odpovědnost státu je tak již zahrnuta v případě aktivního nebo pasivního souhlasu či neprovedení možného zásahu veřejného činitele, např. při přihlížení mučení páchaného soukromými osobami. Takto široký koncept umožňuje stanovit odpovědnost státu v určitých konkrétních případech, které se mimo jiné týkají zneužívání mezi vězni, mrzačení pohlavních orgánů, domácího násilí, obchodu s lidmi, kdy stát na toto jednání nereaguje. Je však třeba poznamenat, že ne všechny tyto případy představují mučení.

Konkrétní závažnost mučení se odráží ve zvláštním postavení, které jeho zákaz zaujímá v mezinárodním právu – jedná se o jedno z mála **absolutních a nezrušitelných** lidských práv.

Absolutní povaha zákazu mučení znamená, že právo na osobní integritu a lidskou důstojnost – právo na svobodu před mučením – nelze vyvážit jiným právem nebo zájmem, i když se jedná o tak důležité záležitosti, jako je ochrana národní bezpečnosti nebo jiná lidská práva. Zákaz mučení tak sahá dále než ochrana práva na život, které může být za určitých velmi omezených okolností limitováno, například v případě ohrožení života nebo zdraví ostatních. V případě zákazu mučení však žádná omezení povolena nejsou.

Na zákaz mučení se také nevztahují žádné *výjimky*. Za určitých okolností mají státy možnost dočasně pozastavit (udělit výjimku) vykonávání určitých závazků

smlouvě naleznete v článku 2 Interamerické úmluvy o prevenci a trestání mučení.

📖 *Viz např. ECtHR, Aksoy vs. Turecko, rozsudek ze dne 18. prosince 1996, soud zmiňuje prvek účelu.*

📖 *Povšimněte si rozdílů mezi zanedbáním a opomenutím. Oba pojmy označují stav, kdy něco není provedeno. Zanedbání je však neúmyslné, zatímco opomenutí úmyslné.*

📖 *Viz např. ECtHR, Z a ostatní vs. Velká Británie, rozsudek ze dne 10. května 2001 o odpovědnosti státu za nezajištění ochrany občanů před zneužitím ze strany soukromých osob.*

📖 *Zákaz mučení je absolutní a nelze jej za žádných okolností zrušit.*

📖 *Viz ECtHR, Tomasi vs. Francie, rozsudek ze dne 27. srpna 1992 o nezrušitelnosti zákazu mučení za žádných okolností*

spojených s lidskými právy, a to v době nouzové situace ve státě, například během (civilní) války, terorismu nebo při přírodních katastrofách. I v případě nouzové situace, která ohrožuje život národa, však stát nemůže absolutní zákaz mučení porušit. Tento zákaz je obsažen v hlavních smlouvách týkajících se lidských práv, konkrétně v [článku 2\(2\)](#) Úmluvy UNCAT, který stanovuje, že i za výjimečných okolností jako je „*válečný stav nebo hrozba války, vnitropolitická nestabilita nebo jakákoli jiná mimořádná situace*“, zůstává zákaz mučení nedotknutelný.

Kruté, nelidské a ponižující zacházení nebo trestání (špatné zacházení) není v Úmluvě UNCAT definováno. Z [článku 16](#) je však zřejmé, že špatné zacházení se od mučení liší tím, že nevyžaduje záměr ani konkrétní účel. Určité jednání se považuje za ponižující, i pokud nezahrnuje silnou bolest nebo utrpení, postačuje pouze ponížení oběti. V praxi však rozdíl mezi mučením a špatným zacházením není vždy zřejmý. Bylo navrženo, že rozlišení by mohlo vycházet z intenzity bolesti. Lepším způsobem odlišení je však přítomnost či absence konkrétního **účelu**. V tomto ohledu tak například zanedbávání nebude považováno za mučení, ale spíše za špatné zacházení. Pokud pracovníci vazebního zařízení ponechají zadržené osoby bez dozoru v cele, bez potravy a vody, protože na ně zapomenou a odejdou na celý víkend domů, dopustí se aktu špatného zacházení spíše než mučení, protože nejednali s konkrétním účelem, ale šlo pouze o zanedbání.

Stanovit hranici mezi mučením a špatným zacházením může pomoci další kritérium **bezmocnosti**. Mučení je převážně vykonáváno na osobách zbavených svobody, které se ocitnou v situaci bezmocnosti, protože nemohou opustit místo, kde jsou drženy, a často jsou zcela imobilní v důsledku použití pout, řetězů a jiných znehybňovacích prostředků. Může jim být také zamezeno zavolat příbuzným, lékařům či právním zástupcům, kteří by jim mohli pomoci, a nemohou se tak sami bránit a chránit. V důsledku úplné závislosti na odpovědných osobách a nerovnováhy tohoto vztahu jsou zadržené osoby velmi zranitelné. Mučení se tak stává zvláště hanebným útokem na lidskou důstojnost.

V některých případech může být způsobení silné bolesti nebo utrpení opodstatněné, například při zatýkání podezřelého z trestného činu, při rozhánění násilné demonstrace nebo v ozbrojeném konfliktu. Pokud použití síly ze strany příslušníků orgánů činných v trestním řízení není nezbytné a je v nepoměru k dosaženému účelu, jedná se o špatné zacházení, které je zakázáno mezinárodním právem.

Soudy a orgány smluv ve svých rozsudcích a pozorování často mučení a špatné zacházení nerozlišují. Ačkoliv jsou oba koncepty nezrušitelné, je mezi nimi přesto třeba rozlišovat, protože určité závazky vyplývající z Úmluvy UNCAT se

↳ *Viz kapitolu 5 této série o mezinárodním a regionálním právním rámci a zákazu mučení a špatného zacházení*

📖 *Viz symbolické případy související s intenzitou bolesti:*

ECtHR, Irsko vs. Velká Británie, rozsudek ze dne 18. ledna 1978.

ECtHR, Soering vs. Velká Británie, rozsudek ze dne 7. července 1978.

vztahují pouze na mučení. Povinnost postavit případy mučení² mimo zákon a použít princip univerzální jurisdikce jsou závazky související se zákazem mučení.

2. Postavení mučení a špatného zacházení mimo zákon

Specifická závažnost mučení podle mezinárodního práva se odráží také ve výslovně uvedené povinnosti států na základě [článku 4](#) Úmluvy UNCAT „zajistit, aby všechny akty mučení byly trestnými činy podle příslušného trestního zákona.“ Tento závazek znamená, že trestat podle **místních právních předpisů** příslušnými sankcemi, které odrážejí závažnost trestného činu, je třeba minimálně všechny aspekty obsažené v definici mučení uvedené v Úmluvě UNCAT.

Ačkoliv si státy mohou vybrat způsob vynucení tohoto požadavku v kontextu vnitrostátních právních předpisů, je obtížné, ne-li nemožné, zajistit postihnutelnost všech prvků definice mučení uvedené v Úmluvě UNCAT bez jejího začlenění v původní formulaci jako **samostatného trestného činu**.

Znamená to, že tvůrci legislativy by měli definici uvedenou v Úmluvě UNCAT ideálně začlenit do svých vnitrostátních právních předpisů, aby se zajistilo, že žádné její prvky nebudou vynechány. Pokud však tvůrci legislativy upřednostňují přeformulování definice, měli by zajistit, že mimo zákon stává případy mučení, a do trestního práva nezahrnují pouze další trestné činy jako ublížení na zdraví nebo násilí. Výbor Úmluvy CAT ve své Obecné poznámce č. 2 trval na tom, že postup postavení mučení mimo zákon aplikací anebo akumulací různých ustanovení začleněných do vnitrostátních právních předpisů nemusí v mnoha případech dostatečně zahrnovat všechny předpoklady obsažené v definici mučení uvedené v článku 1 Úmluvy UNCAT. Konkrétně přestupky jako ublížení na zdraví, poškození na těle, nátlak nebo cílené násilí nemusí zahrnovat konkrétní prvky účelu a záměru, a nemusí tak nahrazovat příslušné ustanovení týkající se zločinu mučení.

Tyto trestné činy navíc nezajišťují rovnoměrně obsáhlou ochranu fyzické a psychologické integrity osob. Mnoho způsobů mučení, například předstírané popravky pro účely získání přiznání nebo informací, nevedou k fyzickým zraněním, ale přesto představují cílené vyvolání silné bolesti nebo utrpení. Proto je lze považovat za mučení, ale nelze je zařadit pod jiné přestupky. Je tedy důležité zajistit, aby pro účely určení trestného činu byl zahrnut také **psychologický prvek**.

Dalším důležitým hlediskem souvisejícím se stíháním případů mučení jako obecných přestupků (tj. násilných činů nebo ublížení na zdraví) je, že obvykle

 Všechny země by měly do svého trestního práva zahrnout definici mučení.

 Vymezení pojmu mučení musí obsahovat stejné prvky jako čl. 1 Úmluvy UNCAT.

 Poznámka: Stíhání

² Nowak, M., McArthur, E., Op. Cit. odst. 46

zahrnují krátké **promlčecí lhůty**, které jsou v některých zemích nastaveny pouze na několik let. Po uplynutí doby, po kterou lze tyto trestné činy postihnout, již nelze soudní řízení znovu zahájit. Výbor proti mučení OSN však zastává jasné stanovisko, že na projevy mučení se nesmí vztahovat promlčení lhůta. To znamená, že případy mučení lze postihnout kdykoliv a nemohou být promlčeny.³

Obecné trestné činy také na rozdíl od projevů mučení často umožňují uhrazení kompenzace oběti namísto povinného uvěznění. Ve světle specifické závažnosti zločinů mučení standard ustanovený Úmluvou UNCAT vyžaduje, aby činy mučení byly doplněny o **příslušné sankce** odpovídající závažné povaze tohoto činu. V závislosti na vnitrostátních právních předpisech to znamená, že s mučením by se měl pojit podobný rozsah trestů jako s ostatními závažnými úmyslnými trestnými činy.⁴

Někteří příslušníci orgánů činných v trestním řízení a jiní aktéři systému trestního soudnictví se však dále domnívají, že mučení není více než běžný přestupek. Toto nesprávné pochopení závažnosti činu mučení lze považovat za jeden z hlavních důvodů, proč k těmto praktikám stále dochází, a zákaz mučení tak nemá žádný odstrašující účinek. Důležitější však je, že trivializování mučení použitím mírných sankcí také znamená, že oběti nedocílí žádného významného uznání svého utrpení. Přetrvávající praxe v mnoha zemích, kdy jsou pachatelé mučení trestáni maximálně disciplinárními opatřeními, například ztrátou postavení nebo peněžní pokutou, proto představuje porušení mezinárodní povinnosti takové jednání účinně postihovat.

Pokud má mít zákaz mučení silný odstrašující účinek a všem veřejným činitelům má vysílat jasný signál nulové tolerance, musí být rozsah odpovědnosti státních aktérů v rámci vnitrostátního trestního práva v souladu s definicí v Úmluvě UNCAT. Trestný čin mučení tak nesmí zahrnovat pouze vlastní spáchání či pokus o mučení a spoluúčast či podílení se na mučení, ale musí se také týkat skutečnosti, že státní zaměstnanci nijak nezasáhli, aby toto jednání zastavili nebo mu zabránili. Státy musí tedy v souvislosti s případy mučení postavit mimo zákon podněcování, navádění, příkaz nebo pokyn, souhlas, tichý souhlas či zatajování mučení. To znamená, že nadřízený veřejný činitel, který o praktikách mučení prováděných na jeho personálu věděl nebo měl vědět, se dopustil spoluviny anebo tichého souhlasu. Za určitých okolností by také měla být trestána absence zásahu ze strany státních činitelů v situacích, kdy k mučení dochází v soukromé sféře, například v případě domácího násilí, kterému mohly

trestného činu mučení by nemělo podléhat promlčení.

³ Viz: Dokumenty OSN, Výbor CAT, CAT/C/JPN/CO/1, závěrečná sdělení, 2007, odst. 12.

⁴ Poznámka: Chris Ingelse v *The UN Committee against Torture: An Assessment*, (The Hague, London, Boston, 2001), s. 342. uvádí, že „trest na svobodě v délce šest až dvanáct let“ by nejlépe odpovídal interpretaci článku 4 (2) Úmluvy UNCAT Výboru.

kroky státních činitelů zabránit.

Další důsledek závažné povahy zákazu mučení v rámci mezinárodního práva se týká povinnosti států ustavit obsáhlou trestní jurisdikci místních soudů nad činy mučení. Mimo pravomoci soudů stíhat a trestat domnělé pachatele, kteří jsou obyvateli stejného státu, iniciovat řízení, pokud je oběť obyvatelem daného státu, a stíhat všechny případy mučení spáchané na území státu [článek 5 Úmluvy UNCAT](#) vyžaduje, aby státy svým soudům udělily **univerzální jurisdikci**. Znamená to, že vůbec poprvé v historii smluv o lidských právech se státům ukládá povinnost iniciovat trestní řízení proti domnělému pachateli mučení, který setrvává na území daného státu, bez ohledu na jeho národnost a na to, kde k činu mučení došlo. Tento dalekosáhlý závazek jurisdikce je výsledkem jednomyslného uznání ze strany mezinárodního společenství, že mučení je „nepřítelem lidstva“⁵, a pro pachatele mučení by proto neměla existovat žádná útočiště.

3. Rychlé a nestranné vyšetřování

Jedním z hlavních faktorů přispívajících k přetrvávajícímu výskytu mučení a špatného zacházení po celém světě je **beztrestnost** pachatelů. Hlavní příčinou beztrestnosti je nedostatečné vyšetřování domnělého mučení a špatného zacházení.

Na základě mezinárodního práva na ochranu lidských práv mají státy povinnost zahájit rychlé a nestranné vyšetřování na základě tvrzení oběti, nebo pokud existuje dostatečný důvod se domnívat, že došlo ke spáchání činu mučení ([Články 12, 13](#) Úmluvy UNCAT, [čl. 2](#) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (ICCPR)).

Povinnost zajistit rychlé a nestranné vyšetřování však nezávisí na formální stížnosti. Oběti se často obávají sami na mučení upozornit a důvod se domnívat, že došlo k aktu mučení, může vzniknout na základě výpovědi společně zadržených osob, právních zástupců, lékařů, sester, příbuzných zadržené osoby, nevládních organizací nebo národních institucí z oblasti lidských práv. Stát je proto povinen zahájit **vyšetřování ex officio**, tj. ze své vlastní iniciativy a bez formálního podání ze strany oběti mučení nebo špatného zacházení.

Po podání stížnosti nebo obvinění je při vyšetřování třeba postupovat

 *Další informace k tomuto tématu naleznete v následujících publikacích: Karen Janina Berg, *Universal Criminal Jurisdiction and the Crime of Torture* (3).*

 Viz také Filártiga vs. Peña-Irala, 630 F. 2d 876 (2d Cir), 1980

 Informace o povinnosti vyšetřit tvrzení o případech mučení naleznete v případě ECtHR, Assenov a ostatní vs. Bulharsko, rozsudek ze dne 28. října 1998

 Viz Výbor CAT, Parot vs. Španělsko, zpráva č. 6/1990, 2. května 1995, a Blanco Abad vs. Španělsko, zpráva č. 59/1996, 14. května 1998, o povinnostech států zahájit vyšetřování ex officio.

⁵ ICTY, *Státní zástupce vs. Furundžija*, rozsudek ze dne 10. prosince 1988;

rychle, aby oběť nebyla mučení a špatnému zacházení dále vystavována, a také proto, že fyzické známky takového zacházení by mohly zmizet. Vyšetřování je proto třeba zahájit neprodleně po oznámení podezření na případ mučení nebo špatného zacházení, tedy během několika hodin či dní. V případě *Blanco Abad vs. Španělsko* Výbor CAT stanovil, že „rychlost je nezbytná jak k tomu, aby oběť již dále tímto zacházením netrpěla, tak také obecně proto, že pokud použité praktiky nezanechají trvalé nebo vážné následky, fyzické známky mučení a zvláště krutého, nelidského nebo ponižujícího chování brzy zmizí.“⁶

Dále je velmi důležité, aby vyšetřování bylo **nestranné**, tedy vážně vedené, účinné a objektivní. Dotčené úřady by neměly mít předsudky a neměly by upřednostňovat zájmy jedné ze stran. Vyšetřování, které probíhá na základě předpokladu, že obvinění jsou falešná, a jehož cílem je ochrana podezřelých státních činitelů, nemůže být účinné. Vyšetřování by měly provádět příslušné kvalifikované osoby, jejichž cílem by mělo být objektivně určit povahu a okolnosti domnělých činů a totožnost pachatelů.⁷

K zajištění rychlé reakce může být nutné, aby první fázi vyšetřování provedli policejní ředitelé, ředitelé věznice nebo státní zástupci. Nedoporučuje se však celé vyšetřování svěřit osobám s úzkými osobními a profesními vazbami na domnělé pachatele nebo osobám, jejichž zájmem je pachatele chránit. Vyšetřování by mělo být ideálně svěřeno externím kontrolním úřadům, které nemají žádné přímé vazby na organizační jednotku, ve které k činu mučení nebo špatného zacházení podle tvrzení došlo.⁸

Mezi orgány s kompetentními pravomocemi k provádění nestranného vyšetřování patří *mimo jiné* instituce veřejného ochránce práv, národní instituce v oblasti lidských práv, komise provádějící sledování vazebních podmínek, státní zástupci a zvláštní nezávislí policejní vyšetřovatelé, kteří se zabývají výhradně vyšetřováním mučení a špatného zacházení ze strany policejních úředníků, a tzv. „policie policie“.

Bez ohledu na to, jaký orgán bude zvolen, měl by mít **nezbytné pravomoci k účinnému provádění vyšetřování**, například pravomoci k předvolávání svědků, vyslýchání obviněných státních úředníků, kontrole úředních dokumentů a provádění soudní lékařské prohlídky. Oběti a stěžovateli by měly být sděleny výsledky vyšetřování a výsledek by měl být ideálně zveřejněn.

[Článek 13](#) Úmluvy UNCAT ukládá státům povinnost zajistit, aby stěžovatelům a obětem nehrozila v důsledku jejich stížnosti či svědectví

⁶ Výbor CAT, *Blanco Abad vs. Španělsko*, zpráva č. 59/1996, 14. května 1998, odst. 8.6

⁷ *Ibid*, odst. 8.8

⁸ Nowak, M., McArthur, E, Op. Cit. odst. 61.

odvetná opatření. Dále se doporučuje, aby veřejní úředníci podezřelí z mučení byli po dobu vyšetřování postaveni mimo službu nebo převedeni na jiné oddělení.⁹ K zajištění účinnosti vyšetřování Výbor CAT dále doporučuje, aby státy zavedly **centrální veřejný registr stížností**.¹⁰

4. Náprava a odškodnění obětí mučení

Státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy proti mučení, mají nejen povinnost bránit mučení a špatnému zacházení a předvést pachatele před soud, ale musejí také obětem mučení napomáhat a přiznat jim odpovídající odškodnění, včetně kompenzací a rehabilitace.

Právo obětí mučení na předložení stížnosti a obdržení odpovídající nápravy a odškodnění je uvedeno v [článcích 13 a 14](#) Úmluvy UNCAT. [Článek 13](#) uděluje každé oběti mučení a špatného zacházení účinné právo předkládat stížnosti kompetentnímu úřadu bez obavy z odvetných opatření. Z tohoto ustanovení vyplývá, že státy musejí provádět nezbytná opatření k ochraně stěžovatele i svědků před špatným zacházením a hrozbami v důsledku takové stížnosti nebo svědectví.

[Článek 13](#) uvádí právo na předkládání stížností a řádné prošetření případu. Tento článek tak doplňuje závazek zahájit vyšetřování domnělého případu mučení *ex officio* (na základě [čl. 12](#)). Cílem obou článků je ustanovení faktů kompetentním a nezávislým orgánem.

V závislosti na stanovení faktů může být třeba provést další kroky s cílem předvést pachatele před soud podle trestního zákona ([čl. 4 až 9](#)) a přiznat obětem mučení a špatného zacházení odškodnění podle občanského práva ([čl. 14](#)). Dostupnost procedur podle civilního práva by neměla záviset na výsledcích trestního řízení.

[Článek 14\(1\)](#) Úmluvy UNCAT je třeba chápat jako manifestaci obecného práva obětí porušení lidských práv na odškodnění a odpovídající náhrady tak, jak ukládá [článek 2\(3\)](#) ICCPR a podobná ustanovení regionálních smluv. Ustanovení [článku 14](#) však zcela neodpovídají soudobé terminologii, která je uvedena v dokumentu *Základní zásady a obecné zásady OSN týkající se práva na nápravu a odškodnění pro oběti hrubého porušení mezinárodních zákonů o lidských právech a závažného porušení mezinárodního humanitárního práva*, který byl přijat v prosinci 2005 a odkazuje na právo na nápravu a odškodnění. Lékařská, psychologická, sociální a právní rehabilitace a finanční kompenzace tak představují hlavní hlediska práva obětí mučení na odpovídající náhrady.

 Viz dokumenty OSN, výbor CAT, obecná poznámka č. 3, CAT/C/GC/3, 2012, o implementaci článku 14 Úmluvy UNCAT

⁹ Dokumenty OSN, Výbor CAT, CAT/C/NPL/CO/2, odst. 24

¹⁰ Dokumenty OSN, Výbor CAT, A/56/44, odst. 97(e)

Z procedurálního hlediska mají státy povinnost založit vhodné instituce (primárně soudnictví), které pomohou obětem mučení dosáhnout nápravy. O právním opravném prostředku nemusejí rozhodovat pouze ústavní, civilní a trestní soudy a soudy zabývajícími se zvláštními otázkami lidských práv, ale také veřejní ochránci práv, národní komise pro lidská práva a speciální orgány zabývající se rehabilitací obětí mučení.

Státy musejí zajistit spravedlivé a odpovídající odškodnění za prožitou bolest a utrpení. Tento postup může být proveden v souladu s administrativní procedurou nebo neformálním způsobem.

V případě obětí mučení a špatného zacházení může takové **odškodnění** zahrnovat řádné prošetření pravdy (to lze také provést formou komise), oficiální uznání činu mučení, například formou vzpomínkového aktu a pocty obětem či jiným způsobem vypořádání se s minulostí, a omluvu ze strany odpovědných orgánů. Trestní stíhání a usvědčení jednotlivých pachatelů jsou také důležitými formami odškodnění a kompenzací, které ukazují, že aplikace trestněprávních předpisů neslouží pouze k boji proti beztrestnosti a mučení, ale představuje také důležitý prvek práva na odškodnění a náhrady obětí mučení.

A nakonec finanční kompenzace za bolest, utrpení a ponížení a za materiální škody, například náklady na rehabilitaci, mohou jako další formu reparační přinést uspokojení. Výbor proti mučení však v precedenčním případě *Guridi vs. Španělsko* potvrdil, že finanční kompenzace není pro zločin tak závažný jako mučení, dostatečná, protože pojem „kompenzace“ by měl zahrnovat všechny škody, které oběti vznikly, včetně restituce, kompenzace a rehabilitace oběti a případně také záruky, že se taková situace nebude opakovat. Interamerický soud pro lidská práva používá velmi široký výklad odškodnění. Například v případě *Vargas Areco vs. Paraguay* soud mimo finanční kompenzace nařídil státu *mimo jiné* zorganizovat oficiální veřejný akt, kterým přiznal svou mezinárodní odpovědnost, omluvit se příbuzným oběti a po oběti také pojmenovat jednu z ulic.

Je-li mučení prováděno rozšířeným a systematickým způsobem, mohou řádnou formu odškodnění představovat záruky, že se případ nebude opakovat, například pozměnění příslušných zákonů, boj proti beztrestnosti a zavedení účinných preventivních nebo odstrašujících opatření. V případě mučení, které vedlo ke smrti obětí, mají na odškodnění jménem zemřelé osoby a svým vlastním jménem nárok vyživované osoby.

Právo na odškodnění představuje primárně nárok oběti vůči státu, který nese odpovědnost za mučení, a tím také za nápravu škod tímto jednáním způsobených. Jednotlivým pachatelům může stát také nařídít uhradit celou částku nebo část finančního odškodnění oběti.

 Právo na odškodnění může mít různé formy. Může se například jednat o restituci, oficiální uznání, připomínkový akt, omluvu, vyšetřování a usvědčení pachatelů, finanční kompenzaci, záruku, že se taková situace nebude opakovat, či rehabilitaci.

 Výbor CAT, Guridi vs. Španělsko, zpráva č. 212/2002, 17. května 2005.

 IACtHR, Vargas-Areco vs. Paraguay, Ser. C, Č. 155 (2006)

Ačkoliv má stát odpovědný za akt mučení povinnost uhradit a zajistit služby odškodnění a rehabilitace, v praxi získávají centra pro rehabilitaci obětí mučení od státu pouze velmi málo nebo žádné finanční prostředky, a jsou tak závislé na nestátních dárcích. Příkladem může být Dobrovolný fond OSN pro oběti mučení (UNFVT), který podporuje nevládní centra pro rehabilitaci obětí mučení z finančních prostředků získaných od dárců z řad států po celém světě. UNFVT poskytuje finanční prostředky nevládním organizacím, jejichž příjemci jsou oběti mučení a které se zaměřují na důsledky mučení poskytováním přímé lékařské, psychologické, sociální, ekonomické, právní, humanitární, vzdělávací a jiné pomoci obětem mučení a jejich rodinným příslušníkům.

5. Prevence

Mučení je jedním z nejstrašnějších případů porušení lidských práv a může zanechat trvalé fyzické i psychologické trauma, kterým oběti trpí po zbytek života. Namísto reakce na tato porušení poté, co k nim došlo, musí být hlavním cílem případům mučení a špatného zacházení předcházet. Tento přístup se odráží hlavně v Úmluvě UNCAT, která zavádí povinnost předcházet mučení jako samostatný závazek států, které jsou smluvní stranou Úmluvy, v článku 2(1): „Každý stát, který je smluvní stranou této Úmluvy, přijme účinná zákonodárná, správní, soudní či jiná opatření pro zabránění mučení na celém území, jež je pod jeho jurisdikcí.“ Článek 16(1) tento závazek rozšiřuje i na špatné zacházení. Opční protokol k Úmluvě UNCAT (OPCAT) dále zavádí povinnost států, které jsou smluvními stranami Úmluvy, ustavit systém preventivních návštěv vazebních zařízení za účelem sledování zacházení se zadrženými osobami a prevence porušování jejich práv.

Úmluva UNCAT a její protokol proto řeší dva rozměry povinnosti států bránit mučení: první rozměr se týká přijetí právních, administrativních a jiných opatření, která ochrání osoby před mučením a špatným zacházením. Druhý rozměr souvisí se systémem preventivního sledování míst, kde dochází k odnětí svobody a kde jsou osoby vůči fyzickému zneužití nejzranitelnější.

5.1 Záruky

Článek 2(1) Úmluvy UNCAT neuvádí vyčerpávající seznam legislativních, administrativních, soudních a jiných opatření, která musejí státý přijmout za účelem prevence mučení. Význam slova prevence je však třeba chápat ve velmi širokém slova smyslu, včetně přijetí relevantních zákonů, například o postihování mučení odpovídajícími sankcemi; poskytnutí účinných právních opravných prostředků (trestní, civilní a administrativní); implementace

↳ Další informace o fondu UNFVT naleznete v kapitole 6.2.

procedurálních záruk a ustavení nezbytných institucionálních a organizačních kapacit k efektivnímu zaručení zákazu mučení a špatného zacházení. Prevence mučení je také přímým či nepřímým cílem několika konkrétních ustanovení Úmluvy UNCAT a několika ustanovení ostatních mezinárodních nástrojů v oblasti lidských práv, jako je ICCPR nebo Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni.

Důležitými zárukami proti mučení jsou záruka **práva na osobní svobodu** a odpovídající zákaz svévolného či utajeného uvalení vazby, protože riziko mučení a jiných forem špatného zacházení je výrazně vyšší, jsou-li osoby svévolně vzaty do vazby bez jejího oficiálního uznání. **Právo zadržených osob přijímat návštěvy rodiny, zákaz vazby bez styku s obhájcem, právo na rychlý přístup k lékaři a právnímu zástupci od okamžiku zatčení a právo na habeas corpus** jsou také důležitými zárukami proti mučení a špatnému zacházení, protože tato práva zajišťují kontakt zadržené osoby s okolním světem. V této souvislosti mají státy povinnost vytvořit nezbytný procedurální a instituční rámec, například účinné a dostupné systémy právní pomoci, postupy předkládání stížností nebo přístup k nezávislým lékařům.

Spravedlivé a řádné soudní řízení jsou rovnoměrně relevantní pro prevenci mučení, například právo zadržených na okamžité informování o důvodech jejich zatčení a o obviněních, která proti nim byla vznesena; právo na co nejkratší vazbu (ne delší než 48 hodin)) a související právo všech zatčených osob na co nejrychlejší předvedení před soudce, který buď nařídí propuštění, nebo osobu vrátí do vyšetřovací vazby (osoba bude spadat pod jiný orgán než policii). Tato práva zajistí, že nikdo nebude ohrožen zneužitím tím, že by byl uvězněn mimo dosah zákonů.

Úmluva UNCAT dále ukládá, že státy, které jsou smluvními stranami dokumentu, mají také povinnost zajistit, aby **organizační struktura, prostředky a kapacity bezpečnostních sil minimalizovaly riziko mučení**. Článek 10 Úmluvy UNCAT proto vyžaduje zajištění příslušného vzdělání a školení pracovníků orgánů činných v trestním řízení a jiných zaměstnanců a článek 11 odkazuje na systematickou kontrolu vyšetřovacích metod a vazebních podmínek jako na důležité záruky proti mučení. Pravidla UNSMRT uvádějí několik dalších opatření, která by státy měly přijmout a která lze odvodit od širší povinnosti zabránit mučení: vedení odpovídajících registrů zadržených osob, audio a videonahrávky výsledků, povinná lékařská vyšetření po příchodu a umístění do vazby a dále po každém přesunu; zákaz dlouhodobého držení o samotě.

Orgány činné v trestním řízení by měly mít k dispozici příslušné technické vybavení pro profesionální vyšetření v rámci soudního lékařství, aby se při řešení trestných činů nemusely spoléhat pouze na výpovědi. Vnitrostátní právní předpisy musí dále zajistit, aby v žádném soudním řízení nebylo možné použít důkazy získané mučením (článek 15 Úmluvy UNCAT). Tato

 Úplný text úmluvy UNSMRT naleznete na adrese www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm

opatření posilují zákaz mučení a jejich cílem je minimalizace podnětů, které vyšetřovací orgány pobízejí použít během šetření praktiky mučení.

Povinnost zabránit mučení a špatnému zacházení není omezena na vlastní území státu, ale má extraterritoriální účinek: **zásada nenavracení** uvedená v článku 3 Úmluvy UNCAT) zakazuje státům, které jsou stranami uvedené úmluvy, vyhoštění, navracení, vydávání a všechny další způsoby navracení osob do jiných zemí, ve kterých jim hrozí riziko mučení. Znamená to, že i když žadatelé o azyl nezískají statut uprchlíka, vnitrostátní právní předpisy musejí obsahovat možnost udělení povolení k pobytu na území států, které jsou stranami úmluvy, pokud těmto osobám po návratu do země původu hrozí riziko mučení.

5.2 Preventivní sledování

Jedním z nejúčinnějších opatření k zabránění mučení a špatnému zacházení je preventivní sledování vazebních podmínek nezávislými mechanismy, například Podvýborem OSN pro otázky předcházení mučení (SPT), Evropským výborem pro otázky předcházení mučení (CPT), Zvláštním zpravodajem OSN pro otázky mučení nebo Národními preventivní mechanismy (NPM) zavedenými v souladu s protokolem OPCAT. Tyto subjekty jsou oprávněny provádět neohlášené a neomezené návštěvy všech vazebních zařízení, vést soukromé pohovory se zadrženými osobami a zaměstnanci a poskytovat doporučení orgánům s cílem zlepšit zacházení se zadrženými osobami.

↪ *Další informace o těchto orgánech naleznete v kapitole 6.*

6. Literatura

1. Nowak M, McArthur E.: The United Nations Convention Against Torture : A Commentary. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press; 2008. XXVI, 1649 p.
2. Dewulf S. The Signature of Evil : (re)defining torture in international law. Cambridge [u.a.]: Intersentia; 2011. XIX, 617 p.
3. Berg KJ.: Universal criminal jurisdiction as mechanism and part of the global struggle to combat impunity with particular regards to the crime of torture. Wien: NWV Neuer Wiss. Verl.; 2012. 533 p.